

խակ կալուածատէրերի գիւղերը կրկնակի հարկ են վճարում: Թէեւ վերջին ժամանակները կալուածատէրերի թվույթը իրաւունքը սկզբունքով ունչացրած է, բայց մեր կալուածատէրերը դարձեալ վերցնում են իրանց գիւղացիներին այլ և այլ բնական հարկեր:

Երկրորդ պատճառը որ հայ գիւղը անշարժ է մնում և ոչ մի կողմից առաջադիմութիւն չէ աւում այն է, որ հայ գիւղացիների ամենաընդունակ ոյժերը թողնում են գիւղը և գետնի վրայ են քաղաքների մէջ: Գիւղացին ձգտում է գէպի քաղաքը, այնտեղ վաճառականութեամբ և մանրավաճառութեամբ պարապելու համար: Գիւղացու որդին երբ հայոց հողերը, կամ պետական միջնակարգ դպրոցում իր ուսումը աւարտել է, բայց մանաւանդ երբ այդ գիւղացին կարողացել է բարձրագոյն ուսում ստանալ, նա այլ ևս իրան գիւղացի չէ համարում և այլ ևս չէ վերադառնում գիւղը, արհամարհելով բահը ձեռք վեր առնել և հողի մշակութիւն անել:

Պրա հետեանքը ի՞նչ է լինում նախ՝ գիւղական տարրից խլովում են այդպիսով նրա թարմ, ինտելիգենտ, մտաւորապէս աւելի զարգացած ոյժերը, գիւղացու մէջ այդպիսով երբէք չեն կարող մտցրած լինել, նոյն իսկ ուսուստացած գիւղացիների ձեռքով աշխատանքի աւելի կատարելա-

գործված ձեւերը, կենցաղավարութեան աւելի մարդավայել եղանակը, գիւղը այդպիսով զօրկ լինելով նոր հոսանքից, միշտ անշարժ է մնում, բացի սորանից տգէտ գիւղացին զրկված լինելով ինտելիգենցիային պատկանող գիւղական տարրից, անպաշտպան է մնում մանր պաշտօնեաների այլ և այլ կամայականութիւնների դէմ:

Ուրիշ բան կը լինէր եթէ մի անտառապետ, մի գաւառապետ, մի պրիստով, գալով մի գիւղ և զանազան վարչական պահանջներ դնելով գիւղացիներին, հանդիպէր գիւղում մի տանտէրին, որ եթէ ոչ համայնարանական, գոնէ միջնակարգ ուսում ստացած մարդ լինէր: Այն ժամանակ պաշտօնեան ստիպված կը լինէր յարգանքով վերաբերվել գէպի գիւղացիների իրաւունքները, կամայականութիւն և զեղծումներ չը գործել, այլ իր պահանջների օրինական խիստ սահմաններից չը դուրս գար:

Այո, դա մեծ դժբաղդութիւն է որ մեր հայ գիւղացին հէնց որ քիչ ուսում է ստացել, նա այլ ևս իրան գիւղացի չէ համարում և չէ վերադառնում գիւղը, բայց ուզում է զեր խաղալ քաղաքում: Իսկ գիւղը մնում է միշտ անշարժ, նրա մէջ մնում է միմիայն գիւղական ազգաբնակչութեան տգէտ, խաւար տարրը: Բայց որքան արդիւնաւոր է ուսում ստացած գիւղացու

քաղաքի ինտելիգենցիայի մէջ խաղացած զերը, — այդ մենք մի այլ անգամ կը տեսնենք:

Գ. Ա.

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՆԱԽԱԿ ԱԽԱՆԴԱՐԱՆՑ

Փետրուարի 8-ին

Անցեալ տարւոյ զեկտեմբեր ամսին սկսեցաւ տեղիս հայ-կաթողիկէ եկեղեցու հոգաբարձութեան հաշի վերաքննութիւնը: Արդէն վեցերորդ ասուրն էր, որ մնացած էր հաշիւը անուշադիր մեր ժողովրդի տղատիկեան, անհետաւորութեան և անհոգութեան պատճառով: Թէպէտ այս վեց տարւոյ ընթացքում ժողովուրդը մի քանի անգամ պահանջել էր հաշիւ, բայց յարգելի հոգաբարձուները միշտ յետ էին ձգել նրա վերաքննութիւնը, զորն զննելով զանազան խաղաղութիւններ:

Վերջապէս անցեալ տարի ժողովրդից շատերը զատաւացան պահանջել հաշիւը: Պ. Ա. Էփրէմեանց և նրա օգնական Ն. Ղարաբեկեանց հոգաբարձուները այս անգամին էլ աշխատում էին յետաձգել հաշի տալը: Ինչ էր պատճառը, — ոչ ոքի յայտնի չէր... Նրանք նշանակում են հաշի տեսչութեան համար մի որ, ժողովուրդը հաշի տալու է ուսումնարանում վեց տարւոյ հաշիւը մաքրելու համար, — յանկարծ իմացվում է որ ոչ Էփրէմեանց Ալեքսանդրապոլ է գնացել ծանաւոր գործերով: — Գնեմ կորոզ հաշի տալ, ասում է Ն. Ղարաբեկեանց, քանի որ իմ ընկերս այստեղ չէ: — Այն անա խեղճ ժողովուրդը, որ հաշիւ իր քան ու գործը թողած, եկել էր հաշի տեսչութեան համար, ստիպված է յետ դառնալ: Գալիս է Ալեքսանդրապոլից Էփրէմեանց, խոստանում է մի այլ նշանակել որ հաշի տալ: Դարեանց հաշի տալու է ժողովուրդը մեծ յուսով, որ իր քրտինքով աշխատած և փառհամբարի համար տուած փողի հաշիւը չաւ: Յանայն է, որ այս անգամին հոգաբարձուի օգնական Ղարաբեկեանց է գնացել Թիֆլիս, իսկ Էփրէմեանց մնաց հաշի տալ չէ կարող: Ժողովուրդը երկին գտնում է ասան, գտնում է իր քան ու գործին:

Վերջապէս հաշի տեսչութեան օրը, ժողովրդի պահանջով թաւաքում, որ խնդրեցով գիւղի էր Թիֆլիս, նշանակվում է: Որովհետեւ ժողովրդի մեծ ժառը անտեղեակ էին հաշի տեսչութեան կանոններից, ժողովրդի կողմից ներկայ էին նշել, որ հոգաբարձուի կառավարութեան անգամները:

Հաշի տեսչութեան հաշի տեսչութեան օրը, ժողովրդի պահանջով թաւաքում, որ խնդրեցով գիւղի էր Թիֆլիս, նշանակվում է: Որովհետեւ ժողովրդի մեծ ժառը անտեղեակ էին հաշի տեսչութեան կանոններից, ժողովրդի կողմից ներկայ էին նշել, որ հոգաբարձուի կառավարութեան անգամները:

Վերջապէս յայտնվեցաւ որ Ս. Էփրէմեանց և Ն. Ղարաբեկեանցի շնորհով մեր եկեղեցին է տարւոյ ընթացքում արդիւնք ունեցաւ: Բայց, այն էլ ոչ թէ զուտ գումար, այլ պարտք մնացին յարգելի հոգաբարձուները և, ի հարկէ, հաշիւը վերջացնելուն պէս, ուրախութեամբ չը թաւաքեցան իրանց պաշտօնից: Կատարեցան, կանչելով ի հարկէ աղապագան, բայց թող ի մանան պարտքները, որ եթէ հաշի տեսչութեան օգնական մարդիկ չը լինէին, այլ քանիքուն հաշի տեսչութեան օգնական մարդիկ, ինչպէս հարկ է, հոգաբարձուները այն ժամանակ ոչ թէ 72 րուրդ պարտ կը մնային մեզ, բայց գոն ասա, քան անգամ աւել:...

Երբեք մից զաղթելուց մինչև այսօր Ախալցխայի հայ-կաթողիկէ եկեղեցին թէ եկեղեցին և թէ ուսումնարանը զեռ ևս չեն ունեցել մի հոգաբարձու, որ ասանց ժողովրդի կողմից անկէթ և ասանց պարտքի հաշի տալ: Վերջինից երկու հոգաբարձուներից առաջ եղած հոգաբարձու է 500 րուրդ պարտ մնաց, որ մինչև այդ եկեղեցին չէ ստացել լիովին: Որքան ուրեմ իրանց զրոյան են գտնում...

Հակ-Հատուն

մի թիղ կարճատեւ է, կարծես, գետինն է մտնում...

— Այնպէս մտնի, որ էլ դուրս չը գայ, որ քան երեսը մարդիկ չը տեսնեն, գորշելն, վրա թերեց թայինդուր իշխանը, և սիրով բռնելով նրա ձեռքից, նստեցրեց տախտի վրա:

Սաբուլը այժմ իր շարագուշակ գաւառը դրեց տակը ու այնպէս նստեց, ոչ թէ փախկութեան համար, այլ աւելի այն նախազգուշութեամբ, ինչ թէ նրա հետ մի նոր փառանք ևս պատահի: Նա այնքան երկրիչ չունէր իր գլխի մասին, որ ստիպւած էր բարձրանալ, որքան իր գաւառի մասին, եթէ զուարճուէր չիւրերը իրանց ձեռքերի ծանրութիւնը միւս անգամ կը փորձէին նրա վրա:

Բայց Սաբուլի խորամանկութիւնը չարժեց թայինդուր իշխանի ծիծաղը, որը գտնուելով զէպի չիւրերը, ասաց.

— Այժմ ես հաւատում եմ, բուրդովն հաւատում եմ այն առակին, որ պատմում են այդ անդրադան մասին:

Սաբուլի մասին առակի մէ ստացած անցքի պատմութիւնը բոլոր չիւրերին յայտնի լինելով, իշխանը նարկաւոր չը համարեց նորից կրկնել, բայց օրովհետեւ մեր ընթերցողին անձամբ էլ այդ անցքը, մենք կը պատմենք, գլխաւորապէս այն նպատակով, որ այդ փոքրիկ պատմութեան մէջ նկարվում են Սաբուլի բնաւորութեան յատկանիշներից մի քանի խոշոր գծեր:

Մի անգամ Սաբուլը գործով պիտի գնար վրաց թագաւորի տունը, ամբարան, անձրեային որ էր. փողոցներում թանկ ցին էր կանգնած, տեղ-տեղ ջուրը բուրդովն լնացել էր: Որպէս զի իր, ասանց գրան ևս մաշված, արեւները չը փչանան, Սաբուլը աւելի բարւոյ համարեց արեւները հանել, ձեռքում բռնել և այնպէս մերկ ու բորբոյս ունենալով գնալ: Այդ աւելի յարմար է, մասնեց Սաբուլը, որովհետեւ այսպիսով արեւներն ամբարան կը մնան, իսկ երբ

կը հասնեմ թագաւորի տունը, այն ժամանակ արեւներն ցինը կը լուսանան, կրկին արեւներն կը հողմեն և այնպէս ներս կը մտնեն: Այդ կարգադրութիւնը վատ չէր լինի, եթէ անուշադիրն մի գործախոտութիւն չը պատահէր: Երբ նա շտապով վազում էր, յանկարծ մի միտի կտոր խլովեցաւ: Նրա մերկ ոտքի մէջ, Յուրը այնքան ստատիկ եղաւ, որ Սաբուլին ուշափառ տուն տարան: Երբ միտի կտորը դուրս հանեցին, նա ուշի եկաւ, և նայելով վերջից հասող արեւին, ինչն իրան միտքիցն այդ խոտքերով: Էլաւ էր, որ արեւները հազիւ չէին, թէ չէ, այդ անթիւն փառ միտք կորցրել էր և արեւին ծակել:...

Այդ նշանուոր ժխտի համար ոտքի ծակվելը փոքր չէր, միայն թէ արեւները անփառ մը նային:

Սաբուլը ազգով հայ էր, բնիկ թիֆլիսեցի: Նա ոչ տուն ունէր, ոչ կին ունէր, ոչ զուտներ և ոչ նեւաւոր կամ մեծաւոր տանայիններ: Վրաստանում պարտադրում էր փոխառութեամբ: Վրաց աղետակներից ոչ մէկը չը կար, որ Սաբուլին պարտական չը լինէր: Ամեն մարդ թրում էր նրան, մրում էր նրան, ձեռքում էր նրան, բայց զեռ ոչ ոք միտքն այն որ այնքան քաջութիւն չէր ունեցել, որ կարողանար Սաբուլի անուշադր տակունքը չը վնասել: Սաբուլը քաղից փող կը գուրս թերէ: — Այդ էր ասանց կարծիքը նրա մասին: Վրաց աղետակների ընդարձակ կալուածների արդիւնքներով Սաբուլը հազիւ բաւականանում էր լրացնել Սաբուլի տակունքը:

Նա, ինչպէս վերեւում յիշեցինք, մի գնդանե մարդ էր, տարիքը անցած իրաւունք: Նրա կարկառանքով պատած արեւալույսը, կարան, արեւները, գաւառը, իրանց ժամանակագրութեամբ, զուցէ քաղաքը զարով միայն պակաս լինէին նրա տարրիկ արեւոյ թիւից: — Եւ իր հոգուտի այդ պատկանելի ծառիկներ ինքը Սաբուլը միւս մեծ գործունէր չիւրում էր: Եթէ բուրդովն փառ ևս համարվէր ժողովրդական նախապաշարունակը

թէ կարմիր-լիւսամազ մարդիկը աղանդորաւ զարմնէն լինում, այլ գետնի տակինն են դուրս գալիս, — բայց Սաբուլի վերաբերութեամբ այդ կարծիքը պէտք էր բուրդովն ուղիղ համարել, մանաւանդ երբ ի նկատի առնենք, որ նրա երեսի կաշին սպունգի պէս ծակված ու ծաղկաւոր էր: Նրա նման մի շարագործ ոչ միայն գծաւոր էր գտնել աղանդորների մէջ, այլ խաւարի ծնունդների մէջ անգամ հազիւ թէ կը պատահէր մի այնպիսի զարկէլի արարած:

Վերջին ժամանակներում Սաբուլը աւելի ընդարձակեց իր գործունէութիւնը և բայց փոխառութիւնից պարտադրում էր զեկեղեցու տեսչութեամբ: Ինչպիսիք և կովկասեան այլ ընտանեակների անգաղար յարձակումները վրաստանի վրա թաց արին նրա առջեւ առեւտուրի ու փառտակի մի նոր առաջարկ: Ինտանքանները գերիներէն էին ամուսնու վրաստանից, ի հարկէ, ընտրելով միւս նշանուոր ընտանիքներից: Սաբուլը յանձն էր առնում վերադարձել գերիներին, ոչգրից պայման կապելով նրանց ազգականների հետ, թէ կը ստանայ այդքան գումար: Ենայն ժամանակ էր Վրացիտան, և գնելով յետ էր բերում գերիներին, ասանում էր խոստացած գումարը: Նայն առեւտուրը նա կատարում էր և գերիւն լեզուների վերաբերութեամբ, եթէ պատահէր, ընկնում էին վրացիների ձեռքը: Ինչու, բնական ընդունակ ընտանեակներին նետ ծանօթ էր Սաբուլը, և ամեն անգամ նրանց տունը գնալիս, նրանց կանանց համար ընծաներ էր ասանում, և ամեն տեղ սիրով ընդունելութիւն էր գտնում: Գերիներները, Սաբուլի գաւառաւոր լսելով, իսկոյն հաւաքվում էին նրա շուրջը, սկսում էր անհարկութիւնը: Տարակոյս չը կայ, սակայն վերջին վերջնում էր միշտ յազուա խորամանկ գերեզմանով, որի համար մեծ աշխատութիւն պէտք էր միայն ընտանեակ խաբելու համար: Այստեղանային, Սաբուլը այնքան ընդարձակ փարկ էր ստացել Վրացիտանում և ընտանեակները այն աստիճան հաւատարմութիւն ունէին

զէպի նրա աղետութիւնը, որ շատ անգամ զերներին յանձնում էին նրան ասանց փող ստանալու, համոզված լինելով, որ Սաբուլը իր խաղը յարգող մարդ է, կը ասնէ և փողերը յետոյ էլ կուգարէին: Այս իրաւ, Սաբուլը այդ զէպրում յոր գում էր իր տուած խաղը, և երբէք չէր փոխանէ, որ նա որ և ինչ զեղծում գործած լինէր իր յարաբերութիւնների մէջ ընտանեակների փոխաբերութեամբ: (Հաստ ուսուցի քիչ ուսուցից և կը զրկէ մարդուն), անցադար կրկնում էր նա թուրքի առաւել: — Այժմ մի անգամ թերեւ ու նը թանց փողերը չը վերադարձնեմ, այնուհետեւ եմ մինչև մահ պիտի զրկեմ ինձ իմ փառաւոր փոխառակից: Այդ պատգութիւնից պարզ յայտնի էր, որ Սաբուլը ուղղութեան, հաւատարմութեան և նշանաւոր վրա չէր նայում նրանց բարոյական կողմից, այլ բուրդովն գործնական կեանք էր ընդունում պարտաւանդութեան պահանջը:

Այս այդ մարդն էր, որին այնպէս անբաղաւոր կերպով ընդունեց թայինդուր իշխանը: որ նոր էր վերադարձել Վրացիտանից, բերելով իր հետ գերիների մի ամբողջ քարանձ, և այժմ ասան, անվրդով կերպով նստած էր իր գաւառի վրա, և քարեփառ մայրով ընդունում էր թէկի արդաւ: Չիւրերի գաւառ կատակները: Ինչ նրա պատմութիւնը թէ իր ճանապարհորդութեան և թէ իր վերադարձի մասին մնաց անկատար: Երբեք անգամ չիւրերը փոքր աս փոքր սկսեցին հեռանալ, ազգային սենեակը բոլորովն զատարկեցաւ և ամեն տեղ արեւից խորթ լուսութիւն:

Այնուհետեւ բեկը երկար, միայնակ նստած, Սաբուլը նա խոսում էին: Ինչ գործ ունէր վրաստանի առաջին պետական մարդը այդ փոքր ընտանեակի հետ:

(Կը շարունակուի)